

Christiane Berkvens-Stevelinck

Philippus Van Limborch
en zijn
Historia Inquisitionis (1692)

artikel voor het eerst gepubliceerd in “Hérésis” nr. 40, lente/zomer 2004
uitg. Centre d’Etudes Cathares, Carcassonne

met als bijlage een vertaling van hoofdstuk 42:
**“Onrechtvaardigheden en wreedheden
in de rechtbank van de Inquisitie”**

Nederlandse vertaling van Raymond Doms

Deze site is gewijd aan het propageren van informatie en de bestudering van het katharisme. De Inquisitie is daar een zeer belangrijk onderdeel van. Een Nederlander van Vlaamse oorsprong is ons hierin meer dan drie eeuwen geleden voorgegaan, namelijk Philips van Limborch. Prof. dr. Christiane Berkvens-Stevelinck, docente geschiedenis aan de Universiteit van Nijmegen, schreef over hem een artikel in het tijdschrift *Heresis*¹, uitgegeven door het Centre d'Etudes Cathares in Carcassonne. Wij danken haar, evenals de redactie van het tijdschrift, voor de toelating om dit artikel grotendeels te mogen publiceren in vertaling. Deze vertaling zal gevolgd worden door een hoofdstuk uit de *Historia Inquisitionis* dat voor het eerst uit het Latijn in het Nederlands vertaald werd, als vorm van eerbetoon aan deze pionier.

PHILIPPUS VAN LIMBORCH EN ZIJN HISTORIA INQUISITIONIS (1692)

Inleiding

In 1692 verschijnt te Amsterdam bij de uitgever Hendrik Wetstein de *Geschiedenis van de Inquisitie* van Philippus van Limborch, gevolgd door een uitgave van het *Vonnissenboek van de Tolozaanse Inquisitie tussen 1307 en 1323*². In dit werk schetst Limborch vooreerst een overzicht van de vervolgingen omwille van het geloof vanaf het Romeinse rijk tot in zijn eigen dagen om daarna, zonder kritische commentaar, de tekst te publiceren van de Inquisitie van Toulouse die tot dan toe onuitgegeven was³. Bij het lezen van dit werk kan men zich de vraag stellen welke redenen hebben gespeeld bij deze Hollandse theoloog van het einde van de 17de eeuw om vonnissen te willen publiceren⁴ die uitgesproken werden door Bernard Gui, dominicaans inquisiteur te Toulouse, in het eerste kwart van de 13de eeuw. Daarvoor bestaan verscheidene redenen.

Limborch, lid van de Remonstrantse kerk - een dissidente kerk in Nederland, van Erasmiaanse strekking – is persoonlijk geïnteresseerd door de godsdienstvervolgingen in het algemeen en door de geschiedenis van de Inquisitie in het bijzonder. In feite is zijn *Historia Inquisitionis* slechts een mijlpaal in zijn onvermoeibare kruistocht tegen de godsdienstige onverdraagzaamheid onder al haar vormen. Hij stelt zich immers niet tevreden met enkel het aanklagen van de vervolgingen die op rekening van de Katholieke Kerk dienen geschreven te worden.

---

¹ *Philippus van Limborch et son histoire de l'Inquisition (1692)*, *Heresis*, nr. 40, 2004, p. 155-165.

² PHILIPPUS VAN LIMBORCH, SS. *Theologiae inter Remonstrantes Professoris, Historia Inquisitionis cui subjungitur Liber Sententiarum Inquisitionis Tholosanae ab anno Christi 1307 ad annum 1323*, Amstelodami, apud Henricum Wetstenium, 1692. Dertig jaar later werd een Engelse vertaling uitgegeven, vertaald door CHANDLER S., *The History of Inquisition*, Londen, 1731.

³ Jean Duvernoy heeft een aantal fouten in de lezing van deze tekst aangestipt in: DUVERNOY Jean, *L'édition par Philippe de Limborch des sentences de l'Inquisition de Toulouse*, *Heresis*, nr. 12, 1989, p. 5-12.

⁴ Recent verscheen een nieuwe uitgave: PALES-GOBILLARD Annette, *Le livre des sentences de l'inquisiteur Bernard Gui, 1308-1323*, Parijs, CNRS, 2002, 2 dl., 1801 blz. Deze werd door Jean Duvernoy besproken in hetzelfde nummer 40 van *Heresis* waarin de tekst van Prof. C. Berkvens-Stevelinck staat. In haar artikel volgt hier een tekstdeel over de sefardische joden uit het Iberisch schiereiland en de strijd tussen arminianen en remonstranten in Nederland. We verwijzen hiervoor naar het oorspronkelijk artikel in *Heresis* (n.v.d.v.).

De *Historia Inquisitionis* werd geacht een tweede luik te bevatten dat gewijd zou zijn aan de vervolgingen bedreven door de protestanten op de dissidenten van hun eigen geloof. Dit werk bleef echter steken in een embryonaal stadium en bleef onuitgegeven, maar het toont wel de algemene belangstelling van de auteur voor elke onverdraagzaamheid, van waar ze ook komt[...]⁵.

Biografische schets

Limborch werd in 1633 te Amsterdam geboren. Zijn familie is afkomstig uit Vlaanderen en is waarschijnlijk om godsdienstige redenen naar het Noorden moeten vluchten in de eeuw voordien. Misschien is daar ook een reden voor de belangstelling die Limborch de religieuze repressie toedraagt. Zijn hele opvoeding als jonge man is doordrongen van remonstrantisme. Zijn grootoom Simon Episcopius is de eerste leraar van het remonstrants seminarie van Amsterdam en zijn vader, een rijk Amsterdams koopman, biedt zich aan als borg voor de bouwkosten van de remonstrantse kerk van de stad - een "verdoken" kerk⁶ - waarvan hij één van de ouderlingen was. Het merendeel van de leden van deze kerk behoren tot de rijke burgerij van de regenten⁷. Philips gaat naar het Illuster Atheneum van Amsterdam waar onderwezen wordt door G.J. Vossius en C. Baelaeus die uit Leiden werden verjaagd bij de uitzuivering van de universiteit na de synode van Dordrecht in 1617. Maar Limborch studeert eveneens te Utrecht, wat hem in contact brengt met het orthodox calvinistisch gedachtegoed van Voetius. Hij was proponent op z'n tweeëntwintigste en werd dominee van de remonstrantse gemeenschap, eerst van Gouda dan van Amsterdam van waar men hem vrij vlug, in 1668, ontbiedt om het seminarie te leiden van de remonstrantse kerk die zo'n 30 jaar voordien was opgericht⁸. Hij bezet dit ambt tot in 1712 en sterft twee jaar later. Met zijn collega Jan Leclerc, professor filosofie, geeft Limborch vorm aan de theologische en filosofische remonstrantse gedachte. Als schrijflustig auteur publiceert hij zijn *Theologia Christiana*⁹, een biografie van Simon Episcopius¹⁰, een belangrijke verzameling brieven van remonstrantse leiders over de kerkvrede en de verdraagzaamheid¹¹, de *Historia Inquisitionis* die ons hier bezig houdt en de *Vriendelijke onderhandeling met den geleerden Jood Orobio de Castro*¹². Limborch maakte deel uit van een niet-conformistische Europese beweging waarvan de

---

⁵ Voor een tekstgedeelte over de sefardische joden uit het Iberisch schiereiland en de strijd tussen remonstranten en arminianen in Nederland verwijzen we naar de oorspronkelijke tekst in *Heresis*.

⁶ D.w.z. zo gebouwd dat zij niet vanaf de straat kon gezien worden, één van de meest karakteristieke voorbeelden van het Hollands pragmatisme dat in de feiten toelaat wat naar de letter verboden is, een stilzwijgende toelating zolang er niemand aanstoot aan neemt.

⁷ BANGS C.O., "Regents and Remonstrants in Amsterdam", in *In het spoor van Arminius...*, *Schetsen en studies over de Remonstranten in verleden en heden aangeboden aan Prof. Dr. G.J. Hoenderdaal ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag*, Nieuwkoop, 1975, p. 15-29.

⁸ *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Leiden, 1911-1937.

⁹ VAN LIMBORCH Philippus, *Theologia Christiana ad praxim pietatis ac promotionem pacis christianae unice directa*, Amsterdam, 1686. Een Nederlandse uitgave verscheen in 1701.

¹⁰ IDEM, *Leven van Simon Episcopius*, Amsterdam, 1693. Een Latijnse versie *Historia vitae Simonis Episcopii* verscheen te Amsterdam in 1701.

¹¹ IDEM, *Praestantium ac eruditorum Virorum Epistolae Ecclesiasticae et Theologicae varii argumenti: inter quas eminent eae quae a Jac. Arminio, Conr. Vorstio, Sim. Episcopo, Hug. Grotio, Casp. Berlaeo conscriptae sunt*, Amsterdam, 1660.

¹² IDEM, *De veritate religionis Christianae Amica collatio cum Erudito Judaeo*, Gouda, 1688; Nederlandse vertaling onder bovenstaande titel, Amsterdam, 1723.

contouren zich begonnen af te tekenen op het einde van de 17de eeuw. Hij was in contact met de platonici van Cambridge, een anglicaans liberale beweging, en was door een hechte vriendschap verbonden met de Engelse filosoof John Locke die hem zijn *Epistola de Tolerantia* opdroeg¹³, het werk dat de Engelse gedachten over de tolerantie verspreidde naar het vasteland. Limborch oefende, uit hoofde van zijn contacten en zijn persoonlijke ingesteldheid, een voelbare invloed uit op de ontwikkeling van het denken over verdraagzaamheid. En de *Historia Inquisitionis* die Limborch schreef na zijn ontdekking van de handschriften waarin de vonnissen van de Inquisitie van Toulouse waren opgenomen, is er het beste bewijs van.

De Tolozaanse vonnissen

De vonnissen, die van 1308 tot 1322 werden uitgesproken door de Tolozaanse inquisiteur Bernard Gui, waren zorgvuldig opgesteld. Samengebracht met bepaalde vonnissen die beschouwd werden als belangrijk en uit andere Zuid-Franse steden kwamen, vormden ze een klein handschrift dat door een hugenootse vluchteling werd meegenomen. Men kent helaas de identiteit niet van deze hugenoot, maar alles laat veronderstellen dat hij uit het Zuiden van Frankrijk kwam. Toen deze vluchteling toekwam te Rotterdam kwam hij in contact met Benjamin Furly, de Engelse quaker die bij hem dissidenten van allerlei slag opving en een bijzondere aandacht had voor manuscripten die mogelijk de nieuwe gedachten of deze over de tolerantie konden voeden. Locke en Limborch, die bij hem aan huis kwamen, waren schijnbaar beiden aangetrokken door het juridische en onbewogen karakter van de vonnissen van Toulouse. Limborch besluit ze uit te geven, Locke ze te doen toekomen in Engeland om ze toe te vertrouwen aan de Bodleian Library in Oxford, die ze later overdraagt aan de British Library¹⁴. Als goede tekstbezorger had Limborch de tekst van de vonnissen uitvoerig moeten annoteren door verduidelijkingen en uitleg te geven over de gedaagde en ondervraagde personen, over de rechtsgang, de gebruikte middelen en de gevelde vonnissen. Hij geeft er blijkbaar de voorkeur aan de tekst in al zijn naaktheid voor zich te laten spreken en brengt de historische preciseringen die noodzakelijk zijn voor het begrijpen van de vonnissen in een lange systematische inleiding: de *Historia Inquisitionis*.

Historia Inquisitionis

Limborch benadert de geschiedenis van de inquisitie als een nauwgezet historicus die zijn vak kent. Zijn plan is duidelijk, zijn verklaringen correct. Hij geeft heel wat citaten en geeft precieze referenties van de bronnen die hij gebruikt. Het werk omvat vier boeken verspreid over 384 in-folio bladzijden, die de uitgave van het vonnissenboek van Toulouse voorafgaan. Het eerste boek (1-105) behandelt de oorsprong en de ontwikkeling van de religieuze vervolgingen vanaf onze tijdrekening tot het ontstaan van de Tolozaanse Inquisitie. De toon wordt aangegeven vanaf het eerste hoofdstuk: de leer van Christus, onderstreept Limborch, staat haaks op elke religieuze vervolging. De eerste christenen, die zelf ook vervolgd wer-

---

¹³ LOCKE, J., *Epistola de tolerantia ad Clarissimum Virum T.A.R.P.T.O.L.A. scripta a P.A.P.I.O.L.A.*, Gouda, 1689.

¹⁴ DUVERNOY Jean, o.c., p. 5-12, vooral 7. Zie ook NICKSON M.A.E., *Locke and the Inquisition of Toulouse, The British Museum Quarterly*, XXVI, 3-4, 1972, bron waarop Jean Duvernoy steunt.

den, veroordeelden het gebruik van geweld in godsdienstige zaken. Maar na het eerste oecumenisch concilie dat te Nicea werd gehouden (325), veranderen de zaken vlug. De arianen, medestanders van Arius, die het menselijk karakter van Christus voorstaat, maken kennis met de eerste vervolgingen van christenen door christenen. Limborch blijft lang stilstaan bij deze eerste stap naar een systematische inquisitie omdat de arianen beschouwd werden als de verre voorvaderen van de remonstranten. Dan citeert hij de teksten waarin de kerkvaders, Sint Augustinus op kop, spreken over de vervolgingen van degenen die men als ketter beschouwt en hij geeft talrijke voorbeelden van vervolging van dissidenten door het pausdom om ten slotte te komen bij de zaak van de Waldenzen en de Albigenzen. De hoofdstukken acht tot elf van het eerste boek zijn aan hen gewijd en omvatten niet minder dan een zesde van de *Historia Inquisitionis*. Dit toont de belangrijkheid aan die Limborch hen toebedeelt.

Waldenzen en “Albigenzen”

Limborch steekt van wal met definitief het verschil te stellen dat bestaat tussen Waldenzen en Albigenzen, een cruciale vraag die toen de geesten bezighield¹⁵. Volgens hem waren beide “sekten” heel nauw verwant. Waldenzen zowel als Albigenzen weigeren eden te zweren, hebben geen clerus of geen hiërarchie, geen kerk en gebruiken ongeveer dezelfde sacramentele begrippen. Volgens hem kan men ze niettemin zonder moeite onderscheiden. Een enkele zin die in de vonnissen genoteerd staat stelt in staat te zeggen of men te maken heeft met een Waldens ofwel een Albigens¹⁶. Maar of zij nu Waldens of Albigens zijn, dit maakt geen verschil voor de predikheren die belast zijn met de verdediging van het katholieke geloof: de kettters moeten verdwijnen en de christenheid moet bevrijd worden van de ketterij. Zo komt men tot de oprichting van de eerste rechtbank van de Inquisitie te Toulouse, dan bij de oorlogen tegen Raymond VI, graaf van Toulouse en tegen zijn zoon en alle vervolgingen daarna, die Limborch met een grote nauwkeurigheid verhaalt, daarbij steunend op de vonnissen die hij als bijlage bij zijn boek publiceert. Maar hij staat niet alleen bij het geval Toulouse stil want, in zijn bekommernis om een compleet beeld te schetsen van de activiteit van de Inquisitie, neemt Limborch zijn lezer achtereenvolgens mee naar Spanje en Portugal, waar hij de vervolging van de joden en van de muzelmannen beschrijft, daarna naar Vlaanderen, naar Engeland en naar Italië. In zijn werk maakt hij in feite een Europese ronde van de religieuze vervolging. Met de Hervorming trad de Inquisitie in een nieuwe fase volgens Limborch, maar ondanks al haar inspanningen is zij niet in staat te beletten dat de Hervorming verspreid geraakt. Dit eerste boek van de *Historia Inquisitionis* eindigt met een tweede Europese ronde van de landen waar de Inquisitie zich stevig ingeplant heeft.

De drie boeken die volgen op deze chronologische en geografische presentatie van de Inquisitie beschrijven minutieus haar juridische interne werking. Limborch gaat over tot een grondige dissectie van de Inquisitie waarvan hij de raderen isoleert en er de dodelijke dynamiek van ontleedt. Limborch gaat systematisch te werk en toont wie wat doet en hoe zonder verder commentaar. Het tweede boek van de *Historia* (p. 176-243) somt de verscheidene “officiëren” op: de inquisiteur, de plaatsvervanger, de geassocieerde, de notaris, de bijzitter,

---

¹⁵ Zie DUVERNOY J. o.c.

¹⁶ PHILIPPUS VAN LIMBORCH, *Historia inquisitionis*, p. 30.

de fiscaal, de rechter, de ontvanger, de uitvoerder, met de taken en bevoegdheden van eenieder. In dit zeventigtal bladzijden in-folio duiken de omtrekken op van een perfect geoliede en meedogenloze mechaniek, waarvan elk radertje maar kan werken met de hulp van de andere en waaraan men vergeefs tracht te ontsnappen eenmaal men er in verstrikt is.

Het derde boek (p. 176-243) de pagina's zijn hier identiek aan het tweede boek – zie hoger !verduidelijkt het begrip *ketter* in al zijn nuances. Limborch ontleedt systematisch de soorten beschuldigingen die door de inquisiteurs ten laste worden gelegd van deze die ze als ketter beschouwen en stellen zo een begin van typologie van de ketter op. Zo zijn er duidelijke en verdoken kettters, berouwvolle en hardnekkige, gelovigen en ongelovigen, receptoren en verdedigers. Er zijn er die verdacht zijn, anderen die verraden werden of hervielen, lezers van verboden boeken, geëxcommuniceerden, polygamen, vloekers, sterrenwichelaars en tovenaars, en uiteindelijk joden en joodse sympathisanten waarop de inquisitoriale repressie het ook gemunt heeft. Aan elk type ketterij, aan elke dogmatische afwijking beantwoordt in feite een "methode" van inquisitie.

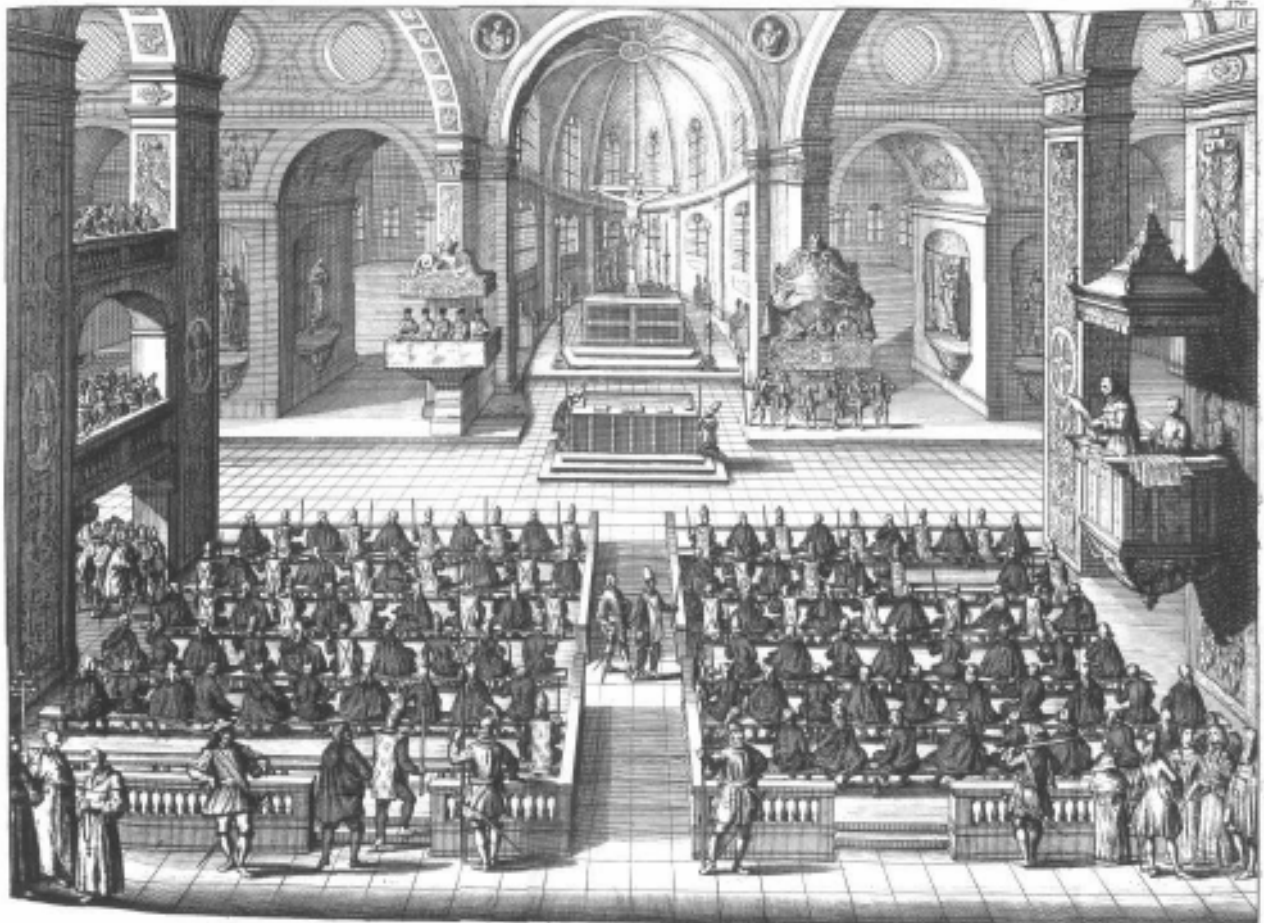
Het vierde en laatste boek (245-384) beschrijft de processen en de straffen die opgelegd worden door de rechtbank van de Inquisitie. Limborch overloopt de procesgang, de procedure, de ondervragingen, de beschuldiging en de verdediging, de martelpraktijk, het vasten en de penitenties, de uitspraak van het vonnis en de dood door het vuur. Het laatste hoofdstuk somt punt voor punt de onrechtvaardigheden en de wreedheden op die begaan worden door de inquisitie. Het is pas in de laatste acht bladzijden (p. 378-382) dat Limborch commentaar geeft op wat hij tot dan toe beschreven had als historicus. Zijn kritiek, dat zal niemand verwonderen, is weinig vriendelijk maar ze is helemaal niet polemisch. Het onrecht dat hij bespeurt gaat over vragen van morele en juridische aard. Men oordele: het aansporen tot verklikking zelfs in familiekring, de ondervraging van weinig te vertrouwen en belanghebbende getuigen, het al te vlugge gebruik van de tortuur, ook dan wanneer men over geen ernstige aanwijzingen van ketterij beschikt, het ontbreken van juridische waarde van de verklaringen afgelegd onder de tortuur, de valse beloften, het belachelijke van processen aangespannen tegen de doden. Al deze punten van kritiek vallen het functioneren van de Inquisitie aan van uit een rationeel standpunt. Polemieken moet er niet zijn daar waar de feiten voor zichzelf spreken. *Non necesse est plura de illorum crudelitate hic addere*, het is niet nodig nog meer toe te voegen aan de wreedheid van deze mensen, besluit Limborch¹⁷. Volgens hem zal één rechter een definitief vonnis uitspreken over wat de Inquisitie deed: de goddelijke liefde¹⁸ en onmiddellijk daarna geeft hij de tekst uit van de vonnissen van de inquisiteur van Toulouse, een portie werkelijkheid van al wat hij in theorie heeft uitgelegd. Voor de eerste keer konden de in de Inquisitie geïnteresseerde lezers kennis nemen van haar geschiedenis, gebaseerd op onbetwiste historische bronnen - Limborch gebruikt de oorspronkelijke bronnen van de inquisitoriale repressie - die hij systematisch ontleedt. In de jaren die volgden gebruikten historici en romanschrijvers overvloedig het werk van Limborch¹⁹.

---

¹⁷ PHILLIPPUS VAN LIMBORCH, *SS. Theologiae inter Remonstrantes Professoris...*, o.c., p. 382.

¹⁸ *Ibidem*, p. 384.

¹⁹ O.m. Ann Radcliffe. Hierna volgen in het Heresisartikel nog enkele bladzijden die Limborchs grote belangstelling voor de waldenzen verduidelijken en hun band met de mennonieten, de vreedzame wederdopers, verduidelijken (n.v.d.v.)

Actus folio prout Gose celebratur.

Philippus Van Limborch

Historia Inquisitionis

Hoofdstuk 42:
Onrechtvaardigheden en wreedheden in de
rechtbank van de Inquisitie

vertaling: Raymond Doms
met dank aan Jan De Clerck

Hoofdstuk 42

Onrechtvaardigheden en wreedheden in de rechtbank van de Inquisitie

Tot nu beschreven we een manier van werken die bij de Inquisitie wordt gevolgd zoals deze in de geschriften van de pausen en nog meer in deze van de inquisiteurs tot uiting komt. Indien we deze aandachtig bekijken en vergelijken met de gebruikelijke manier van procederen in andere rechtbanken, dan zien wij een aaneenschakeling van onrechtvaardigheden en wreedheden die elk goddelijk en menselijk recht schenden.

De pausen plegen dit tribunaal in eigen kring aan te bevelen met de naam “heilig” en de Inquisitie het Heilig Officie te noemen. Maar indien dit van nabij wordt bekeken, dan begrijpen we dat het niets dan “schijn-heiligheid” is die de walgelijkheid en de onrechtvaardigheid van dat tribunaal toedekt en wegmoffelt. Het hoeft niet aangetoond dat de gevallen die men bij deze rechtbank aanhangig maakt, niet thuis horen bij ‘s mensen gerecht maar behoren tot Gods rechtbank en deze van zijn zoon Christus. God alleen, de allerhoogste Heer, hij die kan behoeden of verdelgen, die de wetten van heil en verdoemenis kan voorschrijven, kan in zijn alwetendheid en als kenner van de harten over het geloof dat in de ziel verborgen is, dat kan geveinsd worden in woorden en daden, op een onfeilbare manier een vonnis uitspreken. Hij laat geen mens deze macht met Hem te delen. Hieruit volgt duidelijk dat het een godslasterlijke schending is van zijn Majesteit en van het goddelijk recht dat de Roomse Paus zich een oordeel over het geloof aanmatigt, de wetten van wat dient geloofd te worden voorschrijft, het tribunaal van de Inquisitie opricht, inquisiteurs die hij delegeert als rechters naar alle kanten uitstuurt, die dan in zijn naam en met de macht die hij verleend heeft, ieders geloof onderzoeken en deze straffen die niet in alles gehoorzaam zijn aan de Paus. Ik zal deze afschuwelijke leer hekelen die leert dat de ketters van elke macht moeten beroofd worden in die mate dat zijzelf een overeenkomst niet moeten respecteren, niet gebonden zijn door de eed van trouw en gehoorzaamheid, en de echtgenoot, omwille van de ketterij van de partner, van de verplichtingen van het huwelijk wordt ontslagen, en, waarom niet, de zoon van gehoorzaamheid aan zijn vader. Zo hebben zij alle menselijke en goddelijke wetten geperverteerd, dat is overduidelijk.

Waarlijk, in weinig woorden breng ik dit hoogste onrecht en de zware onrechtvaardigheid van dit Tribunaal in herinnering. Door toedoen van het geloof wijkt dit af van de wijze en manier van procesvoeren, van wetten en instellingen en van andere rechtbanken; daaruit volgt dat wat in andere rechtbanken duidelijk onrechtvaardig is, hier als rechtvaardig wordt beoordeeld. Het zal volstaan niet alles, maar de ergste en uiterste gevallen te signaleren.

Een eerste vorm van onrecht is dat de Inquisiteurs, door de afkondiging van het Geloofs-edict, iedereen, op straffe van excommunicatie, dwingen om bij hen elk individu aan te geven

dat zij om het kleinste feitje verdenken van enige smet van ketterij zodat nl. niet alleen een bloedverwant een andere bloedverwant moet aanklagen, een broer zijn broer en hen door die aangifte in gevaar brengen voor de afschuwelijkste straf onder alle, nl. het vuur; maar de echtgenote moet haar man, en - waarom niet, iets wat alle natuurrechten omver kegelt naar het oordeel van meerdere geleerden - de zoon moet de vader die een verborgen ketter is, aangeven. En laat nog sommigen willen dat de zoon van deze verplichting ontslagen wordt, toch vinden ze het lofwaardig dat hij zijn vader aanklaagt. Hierdoor laat hij het belang van het geloof en dit van de Kerk voorgaan op de bloedverwantschap. En waarom niet aansporen tot verklikking door beloningen? Wanneer de bezittingen van de kettters worden aangeslagen, kan de zoon van een ketterse vader geen erfgenaam zijn, maar in bovenstaand geval worden hem de vaderlijke goederen afgestaan als beloning. Wat is dit anders dan onvrome zonen, rebels en koppig, die met vaderlijke gestrengheid mogelijk om hun losse zeden werden gekastijd, met beloningen aanzetten om ofwel via denkbeeldige misdaden hun ouders aan te klagen, ofwel hen ten minste te verraden?

Een ander onrecht is dat zij een man die enkel in opspraak gebracht wordt van ketterij, veroordelen tot een canonieke schuldzuivering: hij moet zich onschuldig laten verklaren door zes à zeven mensen die dit onder eed bevestigen. Zodat hij, als hij voor één, twee of drie in gebreke blijft, hij als schuldig wordt beschouwd. Zo worden het leven en het bezit van een man afhankelijk van iemand anders wil en oordeel. En het volstaat om iemand tot ketter te verklaren dat één van de getuigen ter zuivering de onschuld niet onder eed durft bevestigen om te geloven dat de geruchten die een onbetrouwbaar persoon verspreidt, waar zijn. Zoals ze het zelf bekennen is de canonieke zuivering een onbetrouwbaar middel. Het is allerminst te excuseren en niettemin wordt er in de rechtbank gebruik van gemaakt.

Het derde onrecht is dat, in dit Officie, om het even wie, zelfs hij die bij andere tribunalen gewraakt werd, wordt toegelaten als getuige, met uitzondering van een doodsvijand. Waaruit het vierde onrecht voortvloeit dat de namen van de getuigen aan de gevangene niet worden vrijgegeven, noch dat hem enige omstandigheid wordt bekend gemaakt waardoor hij iets zou kunnen te weten komen over de getuigen. Wie ziet niet in dat dit de verdediging van de beschuldigten uiterst gebrekkig maakt en beknot. Deze, zoals geloofd wordt, zijn op de meest afschuwelijke wijze aangeklaagd en hebben geen tegenstander tegen wie ze zich zouden kunnen verdedigen. Maar als blinden en als het ware op de tast pogen ze deze getuige te kennen; en inmiddels zijn ze gewoonweg aangeklaagd door een ander en bereiden zij een andere verdediging voor! Het is bekend dat dit de sluwheid van de mensen is: dat zij gemakkelijk, indien zij het kunnen verbergen, aan de ondergang van anderen werken, zelfs door valse verklikking en getuigenis; wat dan niet als mensen zonder eer, meinedigen gekend voor misdaad, als getuigen worden toegelaten, en zij zelfs door beloningen en beloften hiertoe aangezet worden?

Wie zal voor zich over iemands doodsvijandigheid, een gevoel dat gewoon aanwezig is in het gemoed, een onbetwistbaar oordeel kunnen opeisen als geen mens dit kan aanduiden met zekerheid. De oorzaken waaruit vijandelijkheid ontstaat, zijn zeker in minieme mate een aanduiding daarvan. Je ziet vreedzame en godvrezende mensen, die getergd worden door de ergste wandaden en geen vijandigheid in hun hart opvatten. Je hebt anderen daarentegen, hoewel uiterst licht gekwetst, die een onooglijk feit verkeerd interpreteren en een Vatini-

aanse¹ haat opvatten en een doodsvijandige houding in de hand werken. Wie kan hier, bij een proces, onderscheid maken in de gesteldheid van beide? Een rechter, na overweging van de oorzaak van de vijandigheid, zal, als deze volgens zijn oordeel niet voldoende ernstig is, uitspraak doen dat de man geen doodsvijand is terwijl ondertussen het gemoed van deze persoon gloeiend is van woede en drang naar wraak. En zo zal de getuige geschikt verklaard worden terwijl zijn gemoed toch slechter is dan een rechter durfde te veronderstellen. En zo zal de onfortuinlijke die toevallig op zo'n vijand valt, door een dergelijk getuigenis ten onder gaan.

Het vijfde onrecht is dat twee dergelijke getuigen (tegen wie echter de tegenwerping gemaakt kan worden dat zij niet gekend zijn door de schuldige) belangrijker zijn dan elke objectie. Zij getuigen over allerlei zaken. Zelfs één getuige volstaat zo mogelijk, of zelfs alleen een gerucht om de tortuur te beginnen. Betreffende de onschuld van de meest onschuldige, staat vast, ook bij de Inquisiteurs, dat op deze wijze om het even wie schuldig kan bevonden worden door zijn bekentenis. Hoe gemakkelijk immers gebeurt het, en de voorbeelden ontbreken niet in de rechtbank van de Inquisitie, dat een misdadig iemand, of een vijand, een misdaad van ketterij op de hals van een onschuldige schuift, als hij zeker is dat hij niet tot het bewijs van zijn verklaring verplicht is en dat zijn naam bedekt zal blijven. Inmiddels wordt de verklikte tot de tortuur veroordeeld en door de afgrijselijkste pijnen zonder einde en mate gemarteld, tot hij een misdaad bekent die hij niet begaan heeft. Wat zo manifest is dat reeds eertijds Broeder Bernard Delicieux zei, zoals het in zijn vonnis staat, *dat de gelukzaligen Petrus en Paulus zich niet tegen ketterij zouden hebben kunnen verdedigen indien ze [nu] leefden, als er omtrent hen een onderzoek werd ingesteld op de wijze die door de inquisiteurs gevolgd wordt*².

Het zesde onrecht is: twee eensluitende getuigen zijn sterker dan elke tegenwerping en ze volstaan voor bevestiging van schuld, en verder voor veroordeling. Het is bekend dat, als de getuigen bekend zijn, veel kan opgeworpen worden tegen hun geloofwaardigheid, wat hun getuigenis verzwakt: omstandigheden, het getuigenis van anderen die tegelijkertijd aanwezig waren en andere argumenten kunnen dikwijls aantonen dat zaken vals zijn. Maar tegen wie men niet kent, wie heeft de mogelijkheid zich daartegen te verdedigen? Mogelijk kunnen de aanklagers en de getuigen door gissing geraden worden: maar, indien men zich vergist, gaat elke verdediging in rook op. Zo de gevangene bij toeval de getuigen raadt, worden die niet bekend gemaakt; en hijzelf verdedigt zich tegen hen enkel vertrekkend van een vermoeden. Inmiddels ligt de macht om te oordelen of de gevangene de betrouwbaarheid van de getuige verzwakt of vernietigt bij de Inquisiteur. Indien hij niet bij machte is het getuigenis te ontzenuwen, al is hij de meest onschuldige, dan mag hij zelfs naar voren schuiven dat hij katholiek is en in de Roomse kerk wil sterven, hij kan er toch niet aan ontsnappen dat hij als een schuldige ketter wordt veroordeeld en als schuldige en zonder berouw wordt overgeleverd aan de wereldlijke rechter die hem aan de zwaarste straf moet uitleveren. En het is hem niet mogelijk, tenzij hij wenst zich met een doodzonde te bezwaren, zijn leven vrij te kopen door het valse biechten van een misdaad die hij niet begaan heeft. In dit geval wordt de vals beschuldigde ellendeling, (als ze maar niet ontkennen dat dit zijn geval is) volgens de wetten van de Inquisitie veroordeeld, aan het wereldlijk gezag overgedragen om door het vuur ver-

---

¹ Verwijzing naar Cicero's rede *In Vatinius*.

² In "Teksten" vindt men de biografie van deze franciscaan. Limborch publiceerde uitvoerig zijn vonnis.

brand te worden en niettemin is het een getrouwe, een katholiek, en wegens deze wandaad zal hij de kroon van martelaar verkrijgen (zoals ze zelf zeggen). Zo wordt een onschuldige rechtvaardige veroordeeld volgens de wetten van de Inquisitie; en deze die de Inquisiteurs volgens hun wetten veroordelen, is aangenaam aan God en wordt met de martelaarskroon versierd. Het weze beschamend dat een dergelijke rechtbank opgericht werd waaraan dit kan aangewreven worden: dat de Kerk, nadat aan God en aan de gerechtigheid van de Kerk door boetedoening is voldaan, zij een andere rechtbank instelt, waaraan door de boete van de penitent moet voldaan worden.

De zevende vorm van onrecht is dat ze willen dat de betichten zichzelf beschuldigen. Zo gauw iemand in de kerker geworpen wordt, wordt hij door eed verplicht de waarheid te zeggen: weldra wordt hem gevraagd wat de reden is van zijn gevangenneming; dit is bedoeld opdat hij zichzelf zou aanklagen van iets dat hij mogelijk deed waardoor hij voor het tribunaal van de Inquisitie als schuldige kan worden beschouwd. Waar echter de ratio van alle rechtbanken eist dat aan de schuldige aanklachten worden aangezegd en dat hij over wat hem ten laste wordt gelegd, wordt onderzocht. In de Inquisitie echter dient elke gevangene de misdaad waarvan men hem aanklaagt te gissen. Dikwijls worden bepaalde zaken onschuldig en langs de neus weg gezegd, waarbij de woorden in andere betekenis worden verwrongen, menige keer is de misdaad fictief; inmiddels zit hij die zichzelf niet kan beschuldigen, dikwijls in een vuile gevangenis gedurende enkele jaren om als sukkelaar te worden murw gemaakt opdat elke volharding uit hem zou verdreven worden uit afschuw voor de kerker. Indien hij de misdaad niet kan raden, dan wacht hij tot deze hem door de Promotor Fiscaal wordt ten laste gelegd. Hij wordt onbuigzaam geacht en meinedig, indien hij zich dan de echte misdaad herinnert en deze beaamt en, omdat hij niet spontaan wou bekennen, wordt hij erger gestraft. Als hij echter de misdaad niet beaamt, als hij niet helemaal erkend wordt, wordt hij gepijnigd; indien zijn schuld echter volledig bewezen is volgens de wetten van de Inquisitie, wordt hij veroordeeld als "ontkennend schuldig bevonden". Zodus, hoe hij zich ook gedraagt, op geen enkele wijze kan hij ontsnappen uit de wrede handen van de Inquisiteurs.

De achtste onrechtvaardigheid bestaat erin dat de Inquisiteurs gebruik maken van verscheidene middelen, zowel om de gevangene een bekentenis te ontlokken door hem valse beloften voor te spiegelen waaraan de Inquisitie zich, na de bekentenis, weinig gebonden acht, als door aan de verklikkers en getuigen als het ware een andere vraag te stellen zodat ze als vanzelf verklaren geen doodsvijanden van de betichte te zijn. Zo ziet de gevangene, die niet kan steunen op enige bijstand en menselijke troost, geen einde aan zijn ellende omdat elke weg om zich te verdedigen door de kunstknepen en listen van de inquisiteurs wordt geblokkeerd.

Inmiddels doen deze zich voor als rechtvaardigen en staan ze de schuldige een advocaat en procurator toe die hun geval zal behartigen. Hier wordt de gevangene pas echt voor de gek gehouden en dat wordt terecht de negende vorm van onrecht genoemd: wie een advocaat wordt toegestaan, hij krijgt hem als verrader. Hij mag geen advocaat kiezen die hem aanstaat en het is de advocaat niet mogelijk de gevangene te verdedigen tenzij hij wil gehouden worden voor beschermer van de ketter. Maar de Inquisitie kiest voor de beschuldigde zelf een advocaat die aan haar gebonden is door een eed en van wie het de opdracht is de gevangene te brengen tot de bekentenis van de misdaden die hem verweten worden. Hij

mag geen gebruik maken in het Inquisitietribunaal van niet aanvaarde verdedigingsmiddelen, moet dadelijk de bijstand opgeven indien hij niet in staat is te verdedigen volgens de wetten van de Inquisitie. De verdediging die aanvaard wordt is louter onzin en verlakkerij waardoor ze de gevangenen schabouwelijk bedriegen: terwijl zij met veel poespas voorwenden allerlei te doen, doen ze in werkelijkheid niets. Maar zij houden bepaalde voorschriften in acht opdat ondertussen het proces, volgens de gebruiken die gelden in de Inquisitie, wordt ingezet en kan beëindigd worden.

De tiende onrechtvaardigheid is dat, wanneer de misdaden ten overstaan van de gevangene niet kunnen bewezen worden, deze niet vrijgesproken wordt van de misdaad die hem ten laste wordt gelegd, maar uitsluitend vrijgesproken wordt van "de instantie van vonnis"³ en er wordt alleen verklaard dat de misdaad tegen hem niet bewezen is met geschikte bewijzen, en zo'n vonnis wordt nooit beschouwd als een beoordeelde afgedane zaak. Om die reden wordt, wie ooit verklikt werd bij de Inquisitie - hij weze onschuldig, en zijn misdaad is volgens de gewoonte ontvankelijk in de Inquisitie maar kon niet bewezen worden (daar waar alle misdaden gemakkelijk bewezen worden, zelfs deze die op een lichte verdenking stoeien), - nooit geschrapt uit het boek of de index van de inquisiteur; maar tot blijvende herinnering wordt zijn naam als verdachte bewaard opdat, zo hij mogelijk op een ander moment van ketterij wordt aangeklaagd, deze latere aantijgingen samen met de vorige, kracht van bewijs

---

³ Dit is het verderzetten van het onderzoek.

zouden hebben. Hijzelf mag dan nog door een vonnis van de rechters ontslagen zijn uit de gevangenis, hij kan nooit in veiligheid leven: steeds gaat hij gebukt onder onheilspellende verdenkingen bij de inquisiteur zodat, bij een nieuwe aantijging van een of ander delict, er opnieuw over wat reeds vergeten moest zijn, zou kunnen gedebateerd worden.

En het elfde, niet het minste onrecht, is dat voor hen de tortuur klaar moet staan, zeker voor het ophelderen van een verborgen misdaad, en voor wat in de ziel verborgen is: de inquisitie wil derhalve dat de tortuur parater moet zijn naarmate een misdaad door andere misdaden meer verborgen blijft. Voor iedereen staat het vast dat de tortuur een twijfelachtige manier is om de waarheid te ontdekken, omdat, zowel door degenen die de waarheid bekennen als door deze die onware zaken zeggen, hetzelfde einde van de pijn tot uiting komt. Om die reden willen de rechtskundigen dat de tortuur niet gebruikt wordt, tenzij wanneer de misdaad voldoende is bewezen en alleen de bekentenis van schuld ontbreekt. Bij onopgehelderde misdaden vlug geneigd zijn te pijnigen is de hoogste onrechtvaardigheid en vele onschuldigen worden onderworpen aan de ergste pijnen, waartegen ze niet opgewassen zijn en zij verkiezen door een fictieve bekentenis van een zelfs niet door hen bedachte misdaad zich schuldig te verklaren aan de wreedste misdaad. Deze bekentenis dient om op de korste tijd te beëindigen dat ze zich nog langer zouden bevinden in die wreedste pijnen waarvan zij het einde niet zien.

Het twaalfde onrecht is dat zij beweren dat tot de tortuur moet overgegaan worden wanneer het bewijs van de misdaad half bereikt is. Een half bewijs betekent echter twijfel, laster en een goed beslagen getuige, ofwel sterke en duidelijke aanduidingen: en zo wordt alles overgelaten aan de appreciatie van de rechter. In die mate dat, indien iemand in de handen van de wrede inquisiteur valt en struikelt bij zijn antwoorden, ofwel door één getuige is aangeklaagd, die verhaalt met woord of daad die hij aanbrengt, dat hij bij de misdaad was, dan kan hij niet ontkomen aan de tortuur, en bijgevolg aan de straf voor de misdaad, gezien de hevigheid van de pijniging. Ook kan hij niet vermijden dat als er feiten zijn die als oorzaak kunnen hebben niet zozeer een ketterij die in het gemoed verborgen is, maar een bepaalde vleeselijke begeerte, of een blind toeval, dat ze hem dergelijke zaken willen ontrukken en met pijnigen zover brengen dat hij bekent een ketterse intentie gehad te hebben in zijn gemoed.

Het dertiende is dat, wanneer ze zich tot martelen klaar maken, ze de schuldige zwaar en ernstig vermanen dat hij niets zou zeggen tenzij het waar is en dat hij niet, om de marteling te vermijden, iets dat niet met de waarheid overeenstemt zou bekennen. Zo geven ze blijk van een soort oprechtheid alsof ze de naakte waarheid zouden zoeken en, eens de tortuur voorbij, zouden kunnen zeker zijn dat een echte misdaad werd opgebiecht. Immers zij hebben de beklaagden ernstig en streng vermaand dat zij niets tegen de waarheid zouden zeggen. Inmiddels veronderstellen zij dat de hem toegeschoven misdaad waar is en zij laten de bekentenis ervan met aanwending van de pijnbank ontrukken en tenzij de beschuldigde bekent, dreigen zij de pijnbank te herhalen: zodat, gezien zij voor hem die niets toegeeft de pijnen verhogen, voor hem die bekent er weldra een einde komt aan de pijniging. Daaruit blijkt dat zij niet oprecht de waarheid zoeken met de pijnbank maar dat zij een misdaad, hoewel volgens de wetten van de Inquisitie maar half bewezen, reeds als een echte misdaad vooronderstellen en daarvan de bekentenis willen afdwingen.

Het 14de onrecht is dat in andere tribunalen het aantal keren bepaald is dat de pijniging kan herhaald worden. De inquisiteurs denken een systeem uit om de mensen het hoogst aantal

keren te martelen om, tegen de wet in, die waarborgt dat de pijniging niet meer dan twee of drie keren kan herhaald worden, toch geen misdaad te begaan. Indien door aanwending van lichtere pijnen de gevangene niet bekent, worden daarna zwaardere toegepast. En dan weer andere en wredere totdat, met tussenpozen zij alle soorten in het algemeen en elke soort in het bijzonder doorlopen. Dit systeem aanzien zij niet als een herhaling, maar een verderzetting van de tortuur, zodat hij die enkele keren gemarteld is maar verschillende keren met andere aard van pijniging of alle soorten pijniging met tussenpozen heeft meegemaakt, volgens het oordeel van deze geleerden moet zeggen dat hij maar eenmaal gemarteld is.

Dit is het vijftiende onrecht: wanneer zij de veroordeelden aan de wereldlijke arm overdragen, vragen zij voor hen dat deze zonder bloedvergieten of doodsgevaar voor hen zijn straf zou matigen. Maar ondertussen, indien de Magistraat niet gereed is de ketters op korte tijd de straf van het vuur te doen ondergaan of dat hij de straf uitstelt, dwingen ze hem op straf van excommunicatie tot het uitvoeren van hun vonnis. Deze zo bijgelovige mensen vrezen immers dat zij zonder deze tussenkomst van het uitleveren aan de magistraat in de fout gaan maar ze vrezen niet een fout te begaan door de magistraat te dwingen de veroordeelde te doden met de dreiging van excommunicatie. Zo is het duidelijk dat die tussenkomst louter zottekensspel is waardoor ze ernaar streven de daders van de moord voor het volk zogezegd als verschoond van deze moord worden gehouden.

Eindelijk bestaat het laatste in het oog springende onrecht in hun belachelijk proces tegen de doden, van wie zij de bloedverwanten en de erfgenamen dagen opdat zij op zekere dag zouden verschijnen om, als ze het kunnen en willen, de nagedachtenis van de overledenen te verdedigen. Zijzelf hadden inmiddels bij wet bepaald dat, als iemand opdaagde om een ketter te verdedigen, hij als beschermer van de ketters wordt aanzien en als dusdanig wordt veroordeeld zonder dat een advocaat of procureur hem kan beschermen. Zo roepen zij allen op om de nagedachtenis van de overledenen te verdedigen: zij schrikken allen af van die verdediging, daar zij de zwaarste straf opleggen aan de beschermers van de ketters. Aldus is het hele apparaat en eveneens hun tussenkomst voor de schuldigen louter een maskerade. Weldra dragen ze de te verdedigen zaak over aan een advocaat die aan hen gebonden is door een eed, die dan openbaar verklaart dat hij de nagedachtenis van de overledene niet kan verdedigen. Derhalve als niemand de verdediging van de dode opneemt worden de aantijgingen tegen hem als waar bestempeld, de bewijzen wettelijk, en hij wordt voor ketterij veroordeeld. Welke zwaardere vorm van onrecht kan er zijn iemand die zo schuldig is bevonden te veroordelen, van wie het aan niemand toegelaten was de bescherming op zich te nemen behalve door het opofferen van zijn bezit en van zijn leven?

In wat we naar voren schuiven als voorbeeld zal niemand die dat aandachtig beschouwt, heiligheid van het Gerecht van de Inquisitie vinden, maar in heel de manier van procederen vindt men louter onrecht, fraude, bedrog en opperste hypocrisie waardoor de inquisiteurs het walgelijke van hun processen met een fictieve schijn van heiligheid proberen te verdoezelen om het arme volk te domineren en allen aan hen overgeleverd te houden en ofschoon zij het misdadigste onrecht verrichten, zij toch geëerbiedigd worden met de eerbiedwaardige titel van Heiligheid.

Het is niet nodig hier nog meer van hun wreedheid op te sommen. Het met weinige woorden zeggen moet volstaan: hun kerkers, waarin de gevangenen gewoonlijk afgezonderd en voor

enkele jaren zitten, zonder aanspraak vanwege iemand, in duisternis opgesloten zitten, zijn ellendig; het geweld van de martelingen, de hevigheid van de meest uitgelezen pijnigingen volstaan om de wreedheid van alle andere tribunalen ver voorbij te streven. Niet alleen verbranden ze mensen levend in het vuur maar met wolfsklemmen sluiten ze hun monden opdat geen zucht of kreet onder de afschuwelijkste martelingen zou kunnen geuit worden. Maar nadat deze losbandige gang van zaken zijn vrije loop heeft gehad, stikken ze niet in gemoedsangst.

Hun strengheid is uiterst verfoeilijk tegen hen die berouw hebben of zich bekeren. Waar het zou passen, naar het voorbeeld van de herder die het verdoolde schaap op zijn schouders draagt en naar de schaapstal terugbrengt, dat de Kerk de berouwvolle met open armen omvat, leggen zij diegenen die zij het leven sparen, de zwaarste straffen op, die voor henzelf ongetwijfeld heilvolle penitenties zouden zijn; natuurlijk worden ze veroordeeld ofwel tot het dragen van de afschuwelijke sambenito, ofwel tot de kerker verwezen, ofwel tot de galeien, waardoor vroeg of laat hun leven een foltering wordt. Aan anderen echter, ofschoon ze zich bekeren, en vooral aan deze die hervielen, wordt elke hoop op leven ontzegd: zonder vergiffenis wordt voor hen de doodstraf bereid: ondertussen worden de sacramenten waardoor ze terug in de Kerk worden opgenomen, toegestaan aan wie het vragen: en zo worden ze, voor ze gedood worden, leden van de Kerk, worden ze geplaatst in de heilstoestand en door de Priesters wordt hen zeker dan zeker de hemelse kroon op het hoofd gezet! Welk een grotere wreedheid die in de geest van de christelijke godsdienst afschuwelijk is, kan er uitgedacht worden dan de dood opleggen aan de tot inkeer gekomen verdwaalde die zijn fout verfoeit en die reeds verzoend is met de Kerk? Waarlijk aan kerkelijke straffen moet voldaan worden opdat het gezag van de Kerk onaangeroerd worde bewaard; ofschoon de geboden van Jezus Christus en de geboden van het Evangelie verkracht worden.

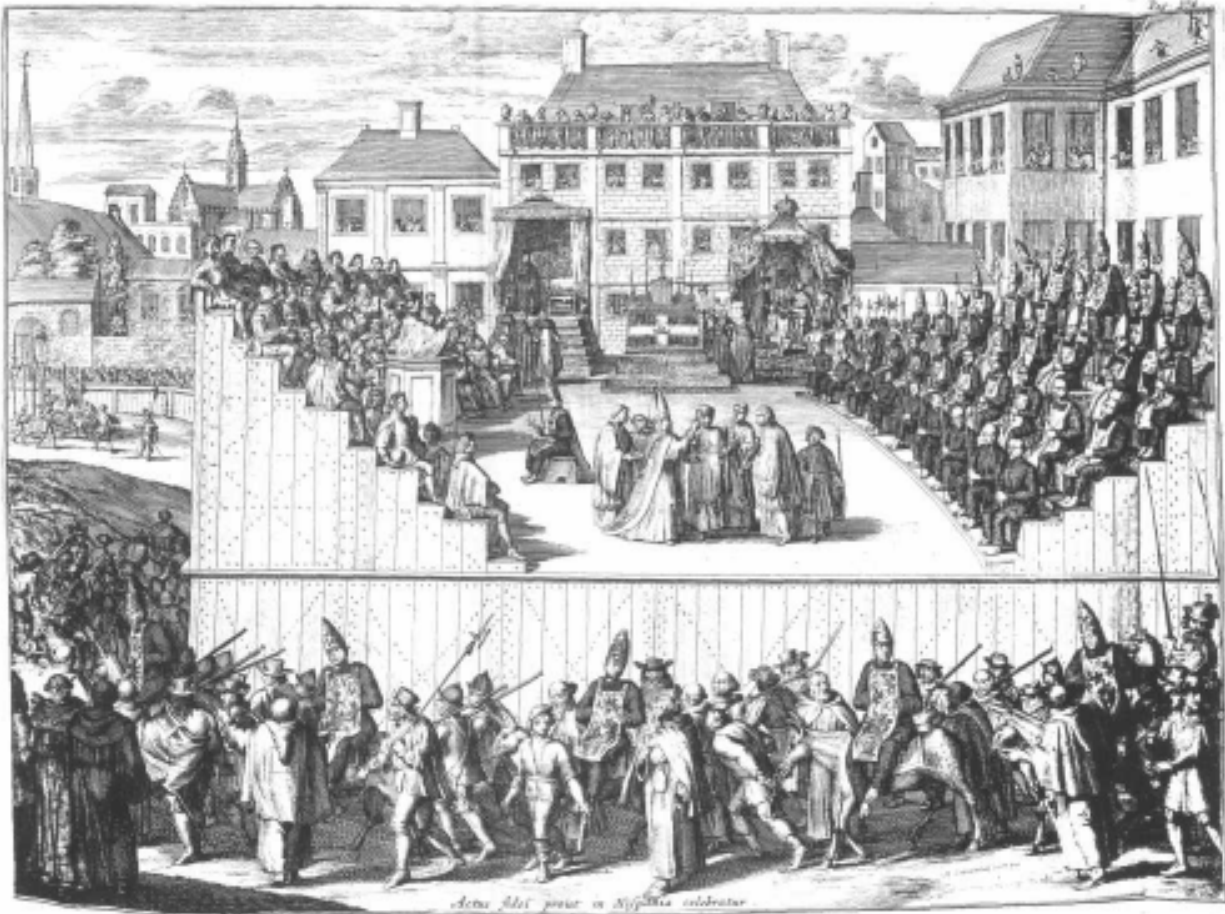
En dat alles wordt begaan volgens de wetten zelf van de Inquisitie: Waarlijk veel is bij de uitvoering van het ambt overgelaten aan de appreciatie van de inquisiteurs; dat deze dikwijls schandelijk hun macht misbruiken blijkt overduidelijk uit de dagelijkse praktijk en de ontelbare voorbeelden. Want dit was de algemene klacht van alle volkeren tegen de Inquisitie; deze die Thuanus⁴ beschreef: *Een perverse en verkeerde vorm van de vonnissen die tegen elke natuurlijke billijkheid en elke wettige orde in de rechtspleging werd nageleefd verhoogde de afschuw voor die vonnissen. Er dient daar de gruwelijkheid van de pijnbank bijgevoegd waardoor meestal, wat de rechters wouden, tegen de waarheid in, met geweld werd ontruikt aan onschuldige sukkelaars van beschuldigen die dit deden om zich te onttrekken aan de martelingen; waardoor het gebeurde dat ze dit uitvindsel niet meer zeiden omwille van de gerechtigheid waar op een of andere wijze door de vroegere leer van de Kerk naar uitgekeken werd; zodat nadat ieders gelukkige situatie was vernietigd door deze leer, een gevaar werd gecreëerd voor de vrije mensen.* Niet ten onrechte: daarvan alleen al zijn onze Nederlanden, om geen voorbeelden elders te zoeken, het schitterendste voorbeeld.

Reeds in zijn tijd getuigde Erasmus dit over de Inquisitie⁵: *De zaak wordt gevoerd door notuleerders, gedelegeerden en rechters die monnik zijn, op een niet eerlijke manier en in*

---

⁴ In *Hist. lib. III Neapolitanorum*. Deze en volgende verwijzingen hebben betrekking op boeken die toen beschikbaar waren.

⁵ Tom. 9, p. 860, 861. Advers. art. monach. Hisp.

een niet wettelijke rechtsvorm; drie van de voornoemden vellen het vonnis in de kerker, met twee monniken als getuigen, en de brandstapel wordt klaargezet. En verder: de monniken verspreiden inmiddels een ongegrond bericht, daarop leiden ze een quasi verdachte naar de kerker, zij onderzoeken de zaak volgens hun wet, noteren artikelen, maken een rapportje klaar. Hij liet al eerder verstaan⁶: er is een groot verschil tussen een heilige en een lasterende inquisitie: een vader onderzoekt de levenswijze van zijn zoon opdat hij voor zich zorg drage; een geneesheer vraagt naar de gezondheid van een vriend opdat hij gezond blijve, zo vraagt hij die houdt van het huis van God naar de onvrome fouten opdat hij ze zou verhelpen als hij kan; zo hij het niet kan, verwijderd hij het niet te genezen lid, opdat het kwaad zich niet breder verspreide. Maar daarentegen ondervraagt men ook op een andere manier nl. om te verraden: de vervolger doet navraag⁷ om de buit afhankelijk te maken; de grappenmaker om kwaad te spreken, de vijand om te doden, de tiran om de openbare vrijheid te onderdrukken, ook Satan doet navraag, rondgaande als een briesende leeuw, zoekende wie hij zou verslinden. Van dit soort inquisitie is het van belang dat een christen inquisiteur er zo ver mogelijk van verwijderd blijft. Allen die de stijl en de manier van schrijven van Erasmus kennen, zullen weten dat hij door deze vermaning wil doen begrijpen dat de Inquisitie, is zoals hij ze beschreef en daarvan moet een christen inquisiteur zo ver mogelijk verwijderd blijven.

⁶ *Ibidem*, p. 858.

⁷ inquirere: navraag doen: maakt een woordspeling met "inquisitie" mogelijk.

De Pausen gaan er prat op dat de Inquisitie het beste middel is voor het uitroeien van de ketterij. Vooreerst Ludovicus a Paramo⁸. Hij is zeer uitvoerig om aan te tonen dat de kracht van de Inquisitie de ketterij hier en daar heeft uitgedoofd. Uiteindelijk besluit hij het hoofdstuk 4 met deze woorden: *Hier zijn enkele van de mooiste vruchten die de vruchtbaarste akker van het Heilig Officie van de Kerk voortbrengt in alle koninkrijken waar geen belemmeringen worden opgeworpen. Waarlijk, onder alle provincies en streken ontvangen de regeringen van Spanje van dag tot dag overvloediger vruchten. Gezien in deze streken het Heilig Officie van de Inquisitie er met grotere gestrengheid werd ingesteld en in grotere eer en eerbied werd gehouden door de koningshuizen en de koningen bloeit het met groter gezag en macht en daardoor speurden de censors van het geloof met meer zorg naar ketterijen en rukten ze efficiënter en grondiger uit.* En omdat de Inquisitie zo'n efficiënt middel is om de ketterij uit te roeien besloot deze geleerde daaruit dat zij door de Hoogste Goddelijke Voorzienigheid was ingesteld om de ketterijen uit te roeien. Maar waarlijk, wat onrechtvaardig is maakt gebruik van onrechtvaardige middelen en het kan niet zijn dat zij God aan de basis hebben. En uit het succes kan geen argument gepuurd worden waardoor kan besloten worden dat de Inquisitie van God komt. Maar voor alles moet onderzocht worden of de christelijke doctrine daar aanwijzingen van geeft. Zo dat waar is, dan is zij onrechtvaardig en anti-christelijk. Vele zaken worden foutief en onrechtvaardig opgevat door de mensen en met geweld en wreedheid uitgevoerd waardoor de onschuld verdrongen wordt. God liet dit nochtans toe met zijn wijze en juiste raad ofschoon hij het niet goedkeurt. Ook in Japan heeft een wrede vervolging de christelijke religie die door de Roomse priesters werd gepredikt, zodanig bekampt dat de Rooms-katholieke religie daar door de wreedheid van de vervolgingen is uitgeroeid en in Spanje zijn zij die weerstand boden aan de leer van de Roomse Kerk en die met de hatelijke naam van ketter verdacht werden gemaakt met plakaten uitgezuiverd. Er wordt toegegeven dat daaruit geen argument kan afgeleid worden dat zegt dat die vervolging het efficiëntste middel is dat de goddelijke Voorzienigheid bezorgde om hun religie uit te roeien. Waarlijk indien andere sekten van Christenen eenzelfde spoed en strengheid van inquisitie tegen de katholieken aanwenden, dan zou ik durven zeggen dat zij ook tegen deze inquisitie niet bestand zouden zijn maar dat binnen weinige jaren in alle streken van de protestanten de pauselijke religie praktisch zou uitgeroeid zijn en niemand die haar durft te belijden daar⁹ zou gevonden worden.

Verdwijne echter een christelijke religie die op zo'n manier wordt verspreid, die stoelt op een geveinsde en hypocriete belijdenis en niet op een oprechte aantrekkelijke trouw! Want hier kan niemand zich een oordeel aanmatigen, tenzij de "kenner van de harten": alleen aan God die de harten doorgrondt komt het oordeel over het geloof toe. Met afschuw voor de pauselijke tirannie willen we streven bij middel van liefde en welwillendheid, om hen die volgens ons inzicht dolen, naar de weg van de waarheid terug te leiden en ons geen oordeel over het geweten van de anderen aan te matigen.

En laten we, in het perspectief van de dag van het laatste oordeel, proberen een zuiver geweten aan God terug te geven en met aandrang bidden dat we van zijn goedertierenheid een rechtvaardig en billijk oordeel verwachten.

Sta op, Heer, en oordeel uw zaak.

---

⁸ lib. 2, tit. 3 capp. 4 & 5.

⁹ Er staat *repertum iri*. We meenden te moeten corrigeren in *repertum ibi*.